

Отже, специфіка методу така, що не можна з точністю визначити, як будуть розвиватися події. Проводячи заняття за допомогою методу case-study, педагог щоразу буде зіштовхуватися із проблемами організаторського порядку – вирішення завдання виконання запланованих дій, організації навчального процесу. Це пов'язано з необхідністю організації індивідуальної, групової, колективної діяльності учасників, об'єднання їх навколо аналізованої проблеми, забезпечення необхідної динаміки розвитку дискусії, рівної роботи пасивних й активних учасників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багиев Г. Л., Наумов В. Н. Руководство к практическим занятиям по маркетингу с использованием кейс-метода [Электронный ресурс]. // Энциклопедия маркетинга. – Режим доступа: <http://www.marketing.spb.ru/read/m21/>
2. Лях Т. Л. Використання інтерактивних методів у програмах з формування здорового способу життя / Т. Л. Лях, Т. В. Журавель // Основи громадського здоров'я: теорія і практика : навч.-метод. посіб. / [Т. П. Авельцева, Т. П. Басюк, О. В. Безпалько]; за заг. ред. О. В. Безпалько. – Ужгород : ВАТ «Патент», 2008. – С. 152–216.
3. Михайлова Е. А. Кейс и кейс-метод: общие понятия / Е. А. Михайлова // Маркетинг. – 1999. – №1. – С.109–117.
4. Михайлова Е. А. Кейс и кейс-метод: процесс написания кейса / Е. А. Михайлова // Маркетинг. – 1999. – № 5. – С.113–120.
5. Ситуационный анализ, или Анатомия Кейс-метода / Под ред. Ю. П. Сурмина. – К.: Центр инноваций и развития, 2002. – 286 с.

УДК 811.11:81'42:378.147

ЧИТАННЯ АВТЕНТИЧНИХ ТЕКСТІВ ЗА ФАХОМ – ОСНОВНИЙ ВИД САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Москаленко Є.А., к. пед. н., доцент

Запорізький національний університет

Статтю присвячено вивченню особливостей іншомовного читання й доведенню доцільності обрання основним видом самостійної роботи з вивчення іноземної мови професійного спрямування студентами нефілологічних спеціальностей читання автентичних текстів за фахом з метою формування в них іншомовної професійної комунікативної компетенції.

Ключові слова: іношомовна професійна комунікативна компетенція, механізм іношомовного читання, технологія самостійної діяльності, види читання, ознаки автентичності навчального тексту.

Москаленко Е.А. ЧТЕНИЕ АУТЕНТИЧНЫХ ТЕКСТОВ ПО СПЕЦИАЛЬНОСТИ – ОСНОВНОЙ ВИД САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ НЕФИЛОЛОГИЧЕСКИХ ФАКУЛЬТЕТОВ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ / Запорожский национальный университет, Украина.

Статья посвящена изучению особенностей иноязычного чтения и доказательству целесообразности избрания основным видом самостоятельной работы по изучению иностранного языка профессионального направления студентами нефилологических специальностей чтения автентичных текстов по специальности с целью формирования у них иноязычной профессиональной коммуникативной компетенции.

Ключевые слова: иноязычная профессиональная коммуникативная компетенция, механизм иноязычного чтения, технология самостоятельной деятельности, виды чтения, признаки автентичности учебного текста.

Moskalenko Y. A. READING OF AUTHENTIC TEXTS AS A MAIN ASPECT OF SELF-EDUCATION WORK OF STUDENTS OF NON-PHILOLOGICAL SPECIALITIES IN THE PROCESS OF FORMING OF THEIR COMPETENCE IN FOREIGN LANGUAGES PROFESSIONAL COMMUNICATION / Zaporizhzhya national university, Ukraine.

The article deals with the problem of training students of non-philological specialities in reading of texts in foreign languages. It is proved that reading of authentic texts of professional orientation by students of non-philological specialities is the main aspect of their independent work in foreign languages learning. Reading of texts on professional subjects is directed to forming of students' competence in foreign languages professional communication.

Key words: competence in foreign languages professional communication, mechanisms of foreign languages reading, technology of independent reading, aspects of reading, signs of a text's authenticity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ. Сучасні умови розвитку українського суспільства ставлять вищу освіту перед необхідністю вирішувати нові проблеми, пов'язані з підготовкою спеціалістів, та вимагають якісно нових підходів до пошуку шляхів удосконалення методів і змісту освіти й підготовки фахівців різних галузей. Нагальним завданням освіти є формування у студентів вмінь користуватися актуальною інформацією з професійної сфери, критично осмислювати її, інтерпретувати та ефективно засвоювати з метою творчого використання в практичній діяльності.

Нова освітня парадигма заснована на особистісно орієнтованому підході до фахівця як особистості й професіонала. Суспільству потрібні спеціалісти, які володіють багатофункціональними компетенціями й комунікативною культурою. Знання іноземної мови є невід'ємним компонентом професійної підготовки фахівця, він повинен вміти користуватися нею як в побутовій сфері, так і в професійному середовищі. Рівень володіння іноземною мовою стає показником професійної й комунікативної компетенцій фахівця різних галузей. У процесі навчання іноземної мови професійного спрямування у вищому навчальному закладі в студентів відбувається формування професійно орієнтованої міжкультурної комунікативної компетенції, як складової діяльнісної іншомовної компетенції, що надає змогу здійснювати реальне спілкування фахівців тієї чи іншої галузі - представників різних культур.

Як відомо, вивчення іноземної мови – це не тільки оволодіння знаннями, навичками та вміннями - це оволодіння новим вербальним кодом, як засобом міжкультурного спілкування, що відрізняє цю дисципліну від інших навчальних дисциплін. Отже, засвоївши іноземну мову, людина вміє вибудовувати власну думку, а також отримувати необхідну для неї інформацією не тільки рідною мовою, а й за допомогою засобів іншомовної комунікації, використовуючи комунікативні властивості мовлення.

Освітня мета навчання дисципліни «Іноземна мова професійного спрямування» в вищому навчальному закладі полягає у формуванні не тільки загальних компетенцій (знань, навичок та вмінь) з цієї дисципліни, але й у сприянні розвитку здібностей студентів до самостійного навчання. Викладачам вищої школи належить визначити найраціональніші шляхи організації як аудиторної, так і самостійної позааудиторної роботи студентів у процесі формування іншомовної професійної комунікативної компетенції, створюючи теоретичне підґрунтя, та надаючи практичні рекомендації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ. Проведені дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців розкривають різні аспекти, пов'язані з процесом формування іншомовної професійної комунікативної компетенції студентів засобами іноземної мови. Роботи таких авторів, як І.Я. Якиманська, О.А. Ігнатюк, присвячені розкриттю проблеми реалізації концепції особистісно-орієнтованого навчання; С.К. Фоломкіної, Г.В. Рогової, В.Л. Абушенко, Н.В. Володіної – текстовій діяльності; Р.П. Мільруд, Є.В. Носович, Т.М. Дрідзе – навчальному тексту та його автентичності; О.С. Мархевої, А.І. Козиревої, О.І. Тимченко, О.М. Ветохова – самостійній роботі та процесу формування іншомовних компетенцій. Проте проблема формування іншомовної ПРОФЕСІЙНОЇ комунікативної компетенції студентів засобами іноземної мови, зокрема використання ролі читання автентичних текстів професійного спрямування, як основного виду самостійної роботи, потребує детальної розробки.

МЕТА СТАТТІ – розкрити особливості іншомовного читання й довести доцільність обрання основним видом самостійної роботи з вивчення іноземної мови професійного спрямування студентами нефілологічних спеціальностей читання автентичних текстів за фахом з метою формування в них іншомовної професійної комунікативної компетенції.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ. У зв'язку з переходом ВНЗ до навчання за кредитно-модульною системою відбулося значне скорочення аудиторного навчального часу, що зумовило активізацію пошуку нових важелів регулювання й організації самого процесу навчання іноземної мови студентів нефілологічних спеціальностей. За досвідом багатьох європейських освітніх систем навчальну дисципліну «Іноземна мова» на неспеціальних факультетах ВНЗ України було замінено дисципліною «Іноземна мова професійного спрямування». Це потребувало нових підходів не тільки до визначення змісту навчання, розробки та використання відповідних технологій, а й до самої організації навчально-виховного процесу, яка б сприяла формуванню у студентів певних навичок та вмінь здобувати нові знання.

Одним з основних вмінь є вміння самостійно працювати над здобуттям нової інформації, нових знань, які забезпечують формування й розвиток іншомовної професійної комунікативної компетенції, розвивають здібності до самовдосконалення й творчого використання знань у професійній діяльності.

Проте методика самостійної роботи студентів з дисципліни «Іноземна мова професійного спрямування», націленої на формування іншомовної комунікативної компетенції є найменш дослідженою.

Самостійна робота студента – це його особливий психічний стан. Вона є внутрішньою психічною діяльністю, яка відбувається під керівництвом викладача для досягнення студентом накресленої мети. Самостійна робота може бути як аудиторною, так і позааудиторною; якщо аудиторна самостійна робота так чи інакше може бути безпосередньо керованою викладачем, позааудиторна є більш самостійною. На наш погляд, методика саме позааудиторної самостійної роботи потребує детальнішої розробки. Для результативності виконання цієї роботи студенту потрібно перш за все чітко усвідомити головну мету даної роботи, отримати змістовно-ціннісні орієнтири для її виконання, бути вмотивованим на цю форму діяльності, використати власну інтелектуальну ініціативу, яка є проявом пізнавальної мотивації й слугує розвиткові професійного інтересу. Надзвичайно важливими для виконання самостійної роботи студентом є не тільки її раціональна організація, володіння студента конкретною технологією самостійної діяльності, її операційними компонентами, що допомагають йому отримувати іншомовні комунікативні навички та вміння, а й систематичний контроль за виконанням з боку викладача, який має чітко визначити основні підконтрольні об'єкти. Слід навчити студента чітко планувати самостійну роботу, раціонально розподіляти час, відведений на її виконання, знаходити власний механізм оволодіння іншомовною професійною комунікативною компетенцією, що є кінцевою метою підготовки з іноземної мови фахівця – випускника ВНЗ.

Провідна функція мови – комунікативна, вона є незаперечною, оскільки всі інші функції втрачають сенс, якщо не існує об'єктивної потреби в передачі будь-якої інформації. Отже, головним призначенням мови є те, що вона є засобом комунікації, засобом збереження й передачі інформації. Сам же текст є нервом цієї інформації. Оскільки студент зазвичай позбавлений безпосереднього контакту з носіями тієї чи іншої іноземної мови, то читання іноземною мовою надає оптимальні можливості взаємодії реципієнта й інформації.

Як відомо, читання є найбільш поширеним засобом комунікації. Функції сприйняття зорового каналу в більшості людей є ефективнішими ніж слухового. Практична цінність читання є надзвичайно важливою в сфері професійних інтересів фахівців різних галузей. Читаючи іноземною мовою, ми вдосконалюємо не тільки загальні й професійні знання, ми розширюємо знання іншомовного лексичного і граматичного матеріалу, знайомимося з особливостями стилістики текстів за професійною тематикою, професійною символікою, поліграфічною індикацією.

У процесі вивчення іноземної мови професійного спрямування відбувається формування комунікативних умінь. Як відомо, вміння – це заснована на знаннях і закріплена навичками здатність в нових умовах виконувати відповідну дію; у процесі формування І.П.К.К. особливого значення набуває здатність студента застосовувати спеціальні вміння читати текст за фахом. Формування цього вміння являє собою складний багатоаспектний процес і полягає в оволодінні студентом певним обсягом знань, осмисленими способами навчальної діяльності, здатності свідомо використовувати здобуті знання як орієнтовну основу дій в самостійній роботі [1,58].

Читання є вмотивованим рецептивним самостійним видом мовленнєвої діяльності, націленим на вилучення інформації, письмово зафіксованої в тексті. Основний механізм процесу читання – це зорове сприйняття, короткочасна пам'ять й перекодування інформації. Тобто процес читання – це процес сприйняття й активної переробки інформації, яка є графічно закодованою за системою тієї чи іншої мови [2,6]. У процесі читання виділяються два аспекти діяльності читця: процесуальний і змістовний. До процесуального аспекту відноситься техніка читання. Володіти технікою читання означає володіти цілим комплексом автоматизованих навичок для швидкого сприйняття графічних образів слів і спроможності автоматично співвіднести їх зі звуковими образами та значенням. Робота з удосконалення техніки читання проводиться на аудиторних заняттях під керівництвом викладача на початковому етапі навчання у ВНЗ. Завдання викладача іноземної мови - сформувати в студентів автوماتизовані навички читання як вголос, так і про себе. Дослідження методиста С.К.Фоломкиної довели, що відсутність таких навичок унеможливило володіння студентів різними видами читання. Змістовний аспект діяльності читця залежить від процесуального, й полягає в тому, що досягнення читцем розуміння прочитаного відбувається завдяки декодуванню графічних знаків та смислових зв'язків.

Читання є мисленнєвою діяльністю і робота, що націлена на розуміння прочитаного супроводжується цілою низкою мисленнєвих операцій, до яких відносяться спостереження, порівняння, ідентифікація, аналіз, синтез, узагальнення, умовиводи тощо. Слід звернути увагу на той факт, що вищезазначені мисленнєві операції здійснюються не тільки в процесі усвідомлення й розуміння змісту того тексту, над яким працює студент, а й підчас осмислення самого мовного матеріалу. Читання сприяє розвиткові в студента уважності, логічності мислення, образного уявлення; воно також створює передумови як для довільного, так і для мимовільного запам'ятовування.

У процесі позааудиторної самостійної роботи читання автентичних текстів за фахом є найефективнішим засобом формування іншомовної професійної комунікативної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей.

У навчально-методичному комплексі дисципліни «Іноземна мова професійного спрямування» центральне місце належить навчальному тексту, який являє собою систему смислових елементів, що складають єдину комунікативно-пізнавальну структуру. Навчальний текст є продуктом особливого роду розумової діяльності, яка організує смислову інформацію для здійснення акту комунікації.

Виступаючи в ролі навчального тексту в процесі навчання іноземної мови професійного спрямування, автентичний текст має свої переваги. Основною перевагою є те, що він містить не тільки цінну з професійної точки зору змістову базу, а також він є й джерелом нормативної іноземної мови професійного спрямування й контекстом мовленнєвої діяльності. Тобто навчальний автентичний текст, будучи засобом комунікації, несе в собі не тільки корисну для фахівця інформацію, він є також базою іншомовної лінгвістичної інформації. Автентичні фрагменти словесного ряду навчального тексту адекватно відображають функціонування мовних одиниць у відповідних ситуаціях. Характерними ознаками автентичного навчального тексту з дисципліни «Іноземна мова професійного спрямування» є комунікативна цілісність, професійна спрямованість, змістовність, ситуативна відповідність, підпорядкованість мовним стандартам мови-оригінала.

Дослідники Є.В. Носович і Р.П. Мільруд [3,11], аналізуючи автентичність навчальних текстів, знаходять цілу низку ознак автентичності, серед яких, як ми вже зазначали в попередніх публікаціях, слід виділити такі:

- *структурна автентичність*: логічна побудова тексту, тема-рема-тичних поєднань, що забезпечують комунікативну цілісність тексту, відповідність змісту й форми;
- *лексико-фразеологічна автентичність*: раціональний відбір лексичного й фразеологічного матеріалу для досягнення автентичності мовленнєвої діяльності студентів;
- *граматична автентичність*: використання притаманих для даної іноземної мови та найбільш уживаних в сучасному її варіанті граматичних структур;
- *функціональна автентичність*: природність відбору лінгвістичних засобів для вирішення мовленнєвої задачі та навчання студентів оптимально використовувати в конкретній ситуації відповідний спосіб вираження думки.

З нашої точки зору для забезпечення професійної значущості навчального тексту слід додати ще ознаку його *фахово-інформаційної автентичності* (обґрунтованість, вірогідність, науковість).

Оптимальність результатів самостійної роботи, націленої на формування іншомовної професійної комунікативної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей у процесі читання автентичних матеріалів професійного характеру, забезпечується раціональним визначенням тематики самостійної позааудиторної роботи та науковою обґрунтованістю вибору автентичного матеріалу, що відповідає професійним інтересам майбутніх фахівців і є основою навчального тексту. Викладач іноземної мови зазвичай не є фахівцем тієї галузі науки, яку вивчає студент немовного факультету, тому тематика самостійної роботи й автентичних текстів обговорюється з викладачами дисциплін тієї спеціальності, якої навчаються студенти. Викладач-мовник має ознайомити колег з переліком тем професійного характеру, рекомендованих до узусу навчальною та робочою програмами, а також автентичними матеріалами професійної тематики, що виконують функцію навчальних текстів. Самостійна робота з читання тексту професійного характеру надає студенту можливість сформулювати власні прийоми вилучення інформації з тексту. (ВОЛОДИНА, с.298).

Які види читання доцільно використовувати в роботі з автентичними текстами професійного характеру? Як відомо, існує біля 50 видів і підвидів читання й велика кількість різних класифікацій. Найбільш прийнятною для методики викладання іноземної мови професійного характеру є класифікація видів читання методиста С.К. Фоломкіної, яка визначає види читання ступенем проникнення в зміст тексту й з усіх видів читання виділяє чотири: *ознайомлювальне* – цей вид читання вважається найпростішим, його мета полягає в розумінні основної змістовної лінії, диференціації основних і другорядних фактів; *вивчаюче* – націлене на точне й повне розуміння всієї інформації, викладеної в тексті, використовуючи всі можливі засоби розкриття значення незнайомих мовних явищ; *переглядове* – мета якого полягає в формуванні загального уявлення студента про інформацію, викладену в тексті; *пошукове* – його метою є оволодіння вміннями знаходити в тексті ті елементи, які є значущими для реалізації накресленої мети.

Одне з найважливіших завдань, що стоять перед викладачем іноземної мови професійного спрямування, – це методично грамотно організувати роботу з автентичними текстами, вміти конкретно сформулювати цілі самостійної роботи студентів з ними, навчити студентів різними стратегіям читання в рамках одного й того ж тексту відповідно до постановки того завдання, яке студент має виконати.

Далі ми наводимо перелік завдань (дотекстових, текстових, післятекстових), які виконують наші студенти, самостійно працюючи над автентичними текстами професійного характеру, а також під час контролю цієї роботи викладачем. Ці завдання розрізняються цільовою постановкою; серед них є завдання, націлені на

1) розвиток техніки читання, а також розуміння змісту прочитаного:

- прочитайте текст мовчки, визначте, про що йдеться в ньому;
- прочитайте текст вголос, додержуючись всіх правил читання;
- визначте тему прочитаного тексту;
- працюючи зі словником, досягніть якомога більшого розуміння тексту;
- виділіть змістовні блоки тексту, дайте назву кожному;
- перекладіть на рідну мову зазначені уривки тексту;
- знайдіть в тексті ядро отриманої інформації;
- знайдіть в тексті ключові слова;
- прочитайте передтекстові питання та знайдіть в тексті відповіді на них;
- відокреміть основні й другорядні факти, викладені в тексті;
- знайдіть в тексті інформацію, яка дозволяє автору зробити свій висновок;
- скоротіть ту чи іншу частину тексту, не порушуючи смислового навантаження інформації;
- скоротіть дане речення, залишивши його основні інформаційні фрагменти.

2) розвиток інших видів мовленнєвої діяльності:

(усного мовлення)

- дайте усні відповіді на запитання;
- поясніть про що йдеться в тексті;
- висловіть свою точку зору на отриману інформацію;
- поясніть, що означає таке явище, як ...;
- скажіть, яка частина інформації була для вас найбільш цікавою з професійної точки зору;
- дайте тлумачення термінів;
- підготуйте усну доповідь;
- зробіть резюме прочитаного;
- запросіть додаткову інформацію;
- підготуйте діалог за темою та інсценуйте його з товаришем;
- зробіть монологічне повідомлення за матеріалами прочитаного тексту.

(аудіювання)

- прослухайте фрагмент тексту та визначте його змістовну лінію;
- прослухайте питання до тексту та знайдіть в ньому відповіді на ці питання;
- прослухайте короткий текст за фахом та виявіть його основні змістовні блоки;
- прослухайте короткий текст професійного характеру та передайте усно його зміст рідною мовою.

(письма)

- випишіть з тексту термінологію за фахом;
- використовуючи термінологію за фахом, складіть речення та запишіть їх в робочому зошиті;
- укладіть іноземною мовою анотацію прочитаного тексту;
- складіть план прочитаного іноземною мовою;
- стисло передайте іноземною мовою зміст прочитаного в письмовій формі;
- скоротіть речення, не порушуючи його смислового навантаження, запишіть це речення в робочому зошиті.

3) актуалізацію знань мовного матеріалу:

(лексики)

- укладіть тематичний глосарій до прочитаного тексту;
- розпочніть, (або продовжте роботу) з укладення термінологічного словника-

мінімуму за своєю спеціалізацією;

- знайдіть в тексті інтернаціональну лексику;
- наведіть синоніми (антоніми) до слів...;
- знайдіть українські еквіваленти;
- утворіть від наведених прикметників прислівники тощо.

(граматики)

- наведіть інфінітиви дієслів, що були вжиті в даному реченні;
- поясніть вживання тієї чи іншої форми дієслова;
- змініть темпоральну перспективу речення;
- поставте декілька питань до змісту прочитаного, починаючи їх словами "dites-moi" (французька мова);
- перетворіть розповідне речення в питальне; поставте запитання до підмета (присудка, додатка, обставини);
- трансформуйте речення, вживаючи пасивний стан дієслова замість активного;
- трансформуйте фрази, починаючи їх словами il faut, pour que, en cas que, sans que, avant que тощо (французька мова).

ВИСНОВКИ

Наші спостереження, а також результати самостійної роботи з читання іншомовних автентичних текстів за фахом студентами нефілологічних спеціальностей дозволяють нам зробити незаперечні висновки про те, що саме цей вид навчальної діяльності є найефективнішим засобом формування іншомовної професійної комунікативної компетенції студентів.

Автентичний навчальний текст за фахом є джерелом особистісно значущих знань студента – майбутнього фахівця, знань як загальних, так і професійних, на базі яких відбувається формування професійної свідомості. Водночас цей текст слугує основою для розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності студента та вивчення ним різних аспектів тієї чи іншої іноземної мови, включаючи також особливості її використання в професійній сфері.

Розвинута іншомовна професійна комунікативна компетенція відкриває перед фахівцями нові перспективи, забезпечуючи ефективність міжособистісного спілкування в професійній сфері представників різних культур, надає необмежені можливості використання іншомовної інформації в своїй професійній діяльності.

Для забезпечення оптимальних результатів в процесі формування І.П.К.К., на наш погляд, подальшої розробки потребують інструктивно-рекомендаційні матеріали до читання іноземною мовою автентичних текстів за фахом для студентів нефілологічних спеціальностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Селіверстов С.І. Формування у студентів комунікативних умінь як передумови їх професійної компетенції / С.І. Селіверстов // Іноземні мови. – 1999. – №2. – С. 58.
2. Клычникова З.И. Психологические особенности обучения чтению на иностранном языке: пособие для учителей / З.И. Клычникова. – М.: Просвещение, 1973. – 223 с.
3. Носович Е.В., Мильруд Р.П. Параметры аутентичного учебного текста / Е.В. Носович, Мильруд Р.П. // Иностранные языки в школе. – 1999. – №1. – С.11-18.
4. Володіна Н.В. Впровадження самостійної індивідуальної роботи магістрантів як важливого чинника формування особистісно орієнтованої системи навчання (на матеріалі позааудиторного читання літератури за фахом) / Н.В. Володіна // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. пр. – Запоріжжя, 2004. – Вип.33. – С.296.